

NIEUWSBRIEF KIND EN RUIMTE
Jaargang 2010 - Nr. 29

2. Over Woeste Weiden, Ruige platen en Speeldernissen:
Enkele succesfactoren en aandachtspunten voor planning en inrichting van
avontuurlijke en natuurlijke speelruimte.
Wouter Vanderstede

Op uitnodiging van Sigrun Lobst, ontwerpster en bezielster van de Speeldernis in Rotterdam, bezocht Springzaad Vlaanderen enkele avontuurlijke en natuurlijke speelplekken in de buurt van Rotterdam. 'De Woeste weide', 'De Ruige plaat', 'De Speeldernis', 'Avonturentuin Stellenbos' en 'Educatieve tuin De Enk' zijn stuk voor stuk sterk inspirerende voorbeelden. De context, inrichting, inplanting en doelstellingen zijn echter erg verschillend. Net die diversiteit bleek een interessant uitgangspunt voor enkele beschouwingen. Wat kunnen we leren uit deze praktijkvoorbeelden? Wat zijn succesfactoren en aandachtspunten voor planning en inrichting van avontuurlijke en natuurlijke speelruimte? In hoeverre is de context belangrijk voor het welslagen van dergelijk project?

Bezochte plekken:

De Woeste Weide

Type: Natuurspeelplaats nabij kinderboerderij
Beheerder: Kinderboerderij i.s.m. gemeente
Context: Stadspark, centraal gelegen in verstedelijkte gemeente Sliedrecht
Schaalniveau: Stedelijk niveau
Toegankelijkheid: Permanent geopend, bepaalde onderdelen echter enkel in werking indien speelbegeleiding

De Enk

Type: Educatieve tuin (centraal schooltuinencomplex voor meerdere scholen)
Beheerder: Privaat
Context: Rand van een tuinderijk in Rotterdam
Schaalniveau: Stedelijk niveau
Toegankelijkheid: Permanent geopend overdag, wel steeds aanwezigheid van personeel

Ruige plaat

Type: Natuurspeeltuin
Beheerder: Stichting Ark (natuur- en natuureducatieve vereniging)
Context: Rand van een stedelijke wijk in Rotterdam, op recreatiesite
Schaalniveau: Stedelijk niveau / niveau stadsdeel
Toegankelijkheid: Enkel indien speelbegeleiding

De Speeldernis

Type: Natuurspeeltuin
Beheerder: Speeltuinvereniging
Context: Sterk stedelijk, ver van bewoning
Schaalniveau: Stedelijk niveau
Toegankelijkheid: Enkel indien speelbegeleiding

Avonturentuin Stellenbos

Type: Natuurspeelplaats
Beheerder: Stad Rotterdam, i.s.m. buurt
Context: Sterk stedelijk, rand van een wijk, in nabijheid van metro
Schaalniveau: Buurt- of wijkniveau
Toegankelijkheid: Permanent geopend, geen speelbegeleiding, wel buurtbetrokkenheid

1. Doelstellingen: spelen in en mét een groene omgeving

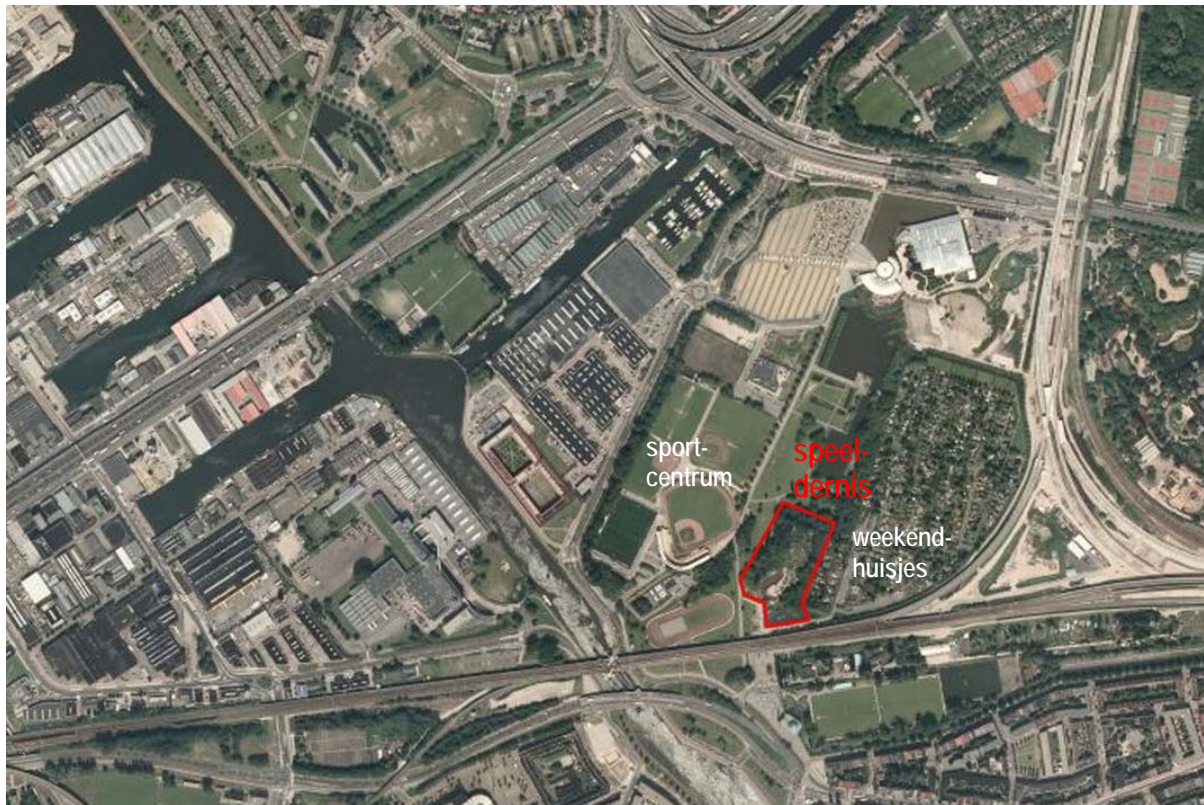
In de vijf bezochte plekken staat "**natuurspelen**" centraal. Dit is "een vorm van spelen die plaatsvindt in een natuurlijke (al dan niet ingerichte en onderhouden) omgeving, waarbij eventuele gebruikte materialen door de spelers zelf verkozen worden en afkomstig zijn uit deze omgeving. Om de speelwaarde te vergroten, het gebruiksgemak te vergroten, het gebied aantrekkelijker te maken of het gebied af te perken, kan voor inrichting van het gebied gekozen worden. Wanneer een gebied speciaal wordt ingericht voor het natuurspelen wordt daarbij gebruikgemaakt van natuurlijke materialen." (Uit: *Speelnatuur in de stad: Hoe maak je dat?*, p. 20). Het gaat dus niet alleen om spelen *in* de natuur, maar ook spelen *mét* natuur. 'Klassieke' speeltoestellen worden vermeden. Er kunnen wel constructies worden voorzien, maar spelen met natuurlijke losse materialen (stokken, struiken, bomen, water, aarde, zand,...) is even belangrijk.

Alle bezochte projecten vertrekken sterk vanuit een **ecologische visie**. Naargelang het project ligt de **nadruk meer op pedagogische en (natuur)educatieve doelstellingen (weliswaar onder het motto 'spelen is leren') of op 'vrij spelen'**. Sommige projecten worden uitdrukkelijker gemotiveerd vanuit natuur(educatieve) doelstellingen. Zo is de Ruige Plaat uitgedacht als tussenschakel tussen het natuurgebied en de bewoonde wereld, uitgaande van de premisse dat bepaalde kinderen anders nooit in contact komen met échte natuur omdat ouders dit niet toelaten (sociale en fysieke onveiligheidsgevoelens). Begeleiders willen de kinderen 'een mooie natuurervaring geven' en 'de magie van de natuurspeelplaats' laten ervaren. In de wijkspeelruimte Stellenbos ligt de klemtoon op participatie en is alles zo veel mogelijk door de omwonenden zélf gemaakt. Educatieve tuin De Enk experimenteert met een nieuwe pedagogie die geworteld is in het duurzaamheidsideeëngoed...

Binnen al deze visies blijft **de waarde van spelen echter zeer centraal** staan. In de praktijk blijken pedagogische, ecologische en speeldoelstellingen goed bij elkaar aan te sluiten en elkaar te versterken.

2. Inplanting: afgelegen terreinen kunnen enkel op bovenlokaal niveau functioneren

De inplanting van deze vier terreinen is erg verschillend. Bij de Speeldernis en de Ruige Plaat zijn er bijvoorbeeld geen woningen in de onmiddellijke buurt.

De Speeldernis (zie figuur hierboven) ligt bijvoorbeeld in een stadsdeel dat omringd is door barrières (spoorwegen, water, autowegen) en voor het overige vooral grootschalige recreatievoorzieningen (stedelijk sportcentrum, jachthaven, moskee...) omvat. Onmiddellijk ten oosten van De Speeldernis liggen er keurige weekendhuisjes. Op de site is er ook een kinderopvang.

De Ruige Plaat (zie figuur hierboven) ligt in de uithoek van een wijk. Het is een wat vreemde plek, met aan de noordzijde grote barrières (spoorweg, autowegen) en zicht op de industrie, aan de westzijde een natuurgebied en de Maas. Enkel aan het zuiden en zuidoosten is er bewoning. Dit is een dichtbebouwde wijk met geen al te goede reputatie.

Naar aanleiding van een Internationale Bouwtentoonstelling is er besloten om een wijkevenementenhal te bouwen. Deze recreatiesite is omheind. Een pompstation vormt bovendien een hindernis tussen de Ruige Plaat en de wijk.

Pompstation tussen Ruige plaat en woonwijk

Omheinde recreatie- en evenementsite met zicht op de industrie

Natuurspeeltuin de Woeste Weiden daarentegen ligt middenin een park, **zeer centraal gelegen in het dicht bebouwde** Sliedrecht en nabij een kinderboerderij. De natuurspeelplaats ontstond zelfs vanuit de kinderboerderij. Op een dag bleven toevallig een aantal boomstammen liggen, die meteen spontaan werden bespeeld. Dit inspireerde de kinderboerderij om een natuurspeelsterrein uit te bouwen.

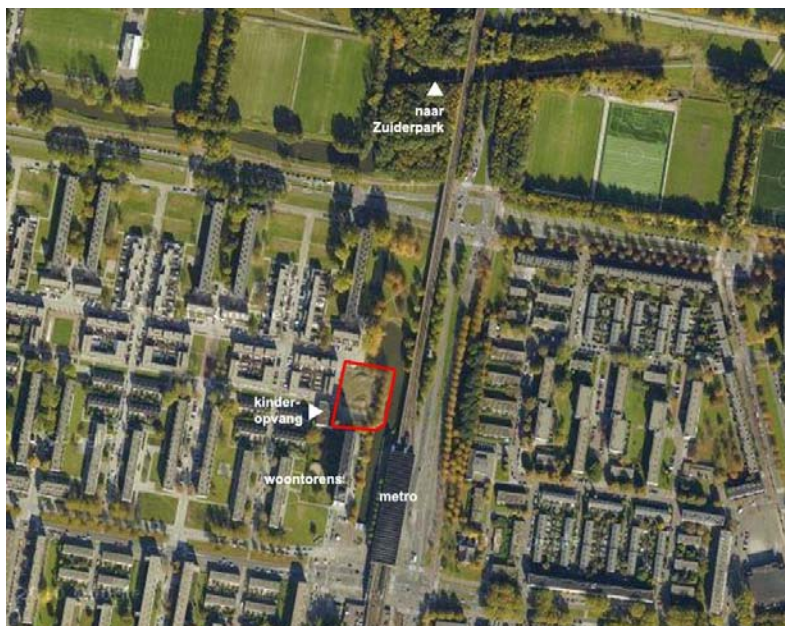
De natuureducatieve tuin De Enk bestaat meer dan 50 jaar en ligt nabij een beschermde tuinwijk ('tuindorp' Vreewijk). Het schooltuinencomplex was van bij het begin gericht op de arbeiderswijk en is vanuit de verschillende buurten goed bereikbaar.

Schooltuinencomplex De Enk nabij 'Tuindorp Vreewijk'

De Woeste Weiden in het centraal gelegen park

Avontuurtuin Stellenbos: nabij metro, kinderopvang, woningen en stapsteen naar Zuiderpark

Avonturentuin Stellenbos is gelegen aan de voet van een hoge woontoren. Enkele kleinere woningen en een kinderopvang kijken uit op de speelruimte. Het park ligt nabij een belangrijke metrohalte en vormt een stapsteen naar het Rotterdamse Zuiderpark. Het ligt dus **in het woonweefsel en op een interessante plek in de groenstructuur**.

Kort samengevat kunnen we stellen dat de ligging van deze terreinen erg verschillend is, gaande van sterk geïsoleerd tot zeer dicht bij bewoning en voorzieningen (zoals kinderopvang, kinderboerderij, groene ruimte, metro,...). **Wanneer er geen bewoning of voorzieningen in de buurt zijn, is het noodzakelijk dat er voldoende organisatorische omkadering is voor spelbegeleiding en om kinderen naar de site te brengen. In die situatie is er ook regelmatige aanwezigheid nodig om toezicht te houden.**

3. Dubbel toegankelijkheidsregime

Toeval of niet, deze verschillende inplantingen lijken aanleiding te geven tot verschillende toegankelijkheidsregimes. Opmerkelijk is het **'dubbele toegankelijkheidsregime'** in de Woeste Weiden. Dit natuurspeel terrein ligt in een openbaar park en is altijd toegankelijk. De site is omheind met een lage houten palissade, maar dit is enkel om honden te weren: het poortje is altijd open. Vanuit de kinderboerderij wordt er steeds een oogje in het zeil gehouden op het natuurspeel terrein. Er zijn ook hondensporen die bewust tot langs de natuurspeelplaats zijn gelegd. Op die manier is er veel passage, en dus ook sociale controle. Op heel wat momenten is er ook spelbegeleiding voorzien op het speel terrein, georganiseerd vanuit de kinderboerderij. Op dat moment wordt de speelruimte een 'bouwspeelplaats'. Dan wordt het pompsysteem van de waterspeelplaatsen in gang gezet en wordt ook de kabelbaan opengesteld. Onder toezicht van begeleiders is er meer mogelijk, zonder dat dit in tegenspraak hoeft te zijn met de regelgeving m.b.t. speel terreinen.

Ook de educatieve tuin De Enk is overdag in principe voor iedereen toegankelijk. Wanneer de poort openstaat, is er vrijwel altijd wel iemand van de organisatie in de buurt. De site is publiek domein, maar het gevoel heerst dat je een **semiprivate ruimte** betreedt. Avonturentuin Stellenbos is een **echt publiek speel terrein**, dat permanent geopend is. Op de site is er ook water geïntegreerd. Water is eigenlijk alom aanwezig in de wijk. Ondanks het feit dat dit een aandachtswijk is, is er weinig of geen last van vandalisme. Maar dit terrein ligt dan ook vlakbij bewoning en een kinderopvang. Alle constructies zijn (met uitzondering van de grondwerken) samen met de bewoners gerealiseerd.

Avonturentuin Stellenbos: Permanent toegankelijk.

Woningen en kinderopvang kijken uit op terrein

In het speel terrein wordt de relatie met water gelegd.

Bij de meer geïsoleerd gelegen terreinen blijkt permanente toegankelijkheid moeilijker te liggen.

De Speeldernis is **gegroeid vanuit een zogenaamde 'speeltuinvereniging'**. Het terrein wordt, nu ook met steun van de stad Rotterdam, volledig beheerd door deze organisatie. Gezinnen en kinderen betalen een jaarlijks lidmaatschap of betalen een kleine vergoeding per dag. Ook de aanliggende kinderopvang maakt steeds meer gebruik van de natuurspeelruimte. Op die manier is het terrein dus enkel toegankelijk wanneer er begeleiding is. Dit laat ook toe dat men behoorlijk ver kan gaan in spelen met water of andere uitdagende speelelementen. Begeleiding en toezicht zijn hier middelen om voldoende veiligheid te garanderen.

In de Ruige Plaat wordt een gelijkaardig systeem toegepast. Hier is er echter geen speeltuinvereniging of aanliggende kinderopvang. De initiatiefnemende milieuvereniging De Ark wenst zich (zoals van bij het begin de afspraak was) terug te trekken uit het project, nu de speelruimte gerealiseerd is. **Er is op dit moment nog geen opvolger gevonden, die de spelbegeleiding op zich zal nemen. Hierdoor is de toekomst van het project onzeker.** Het blijkt ook steeds moeilijker om groepen aan te trekken.

De speelruimte openstellen voor de wijk lijkt geen optie omwille van veiligheidsredenen (regelgeving en reële kans op vandalisme). Het terrein ligt te afgelegen om permanent open te stellen.

Een belangrijke les die we hieruit kunnen trekken is dat men vooraf goed moet nadenken over het gewenste toegankelijkheidsregime. Belangrijke elementen hierin zijn:

- Sociale verankering:

Is er een vereniging of zijn er buurtbewoners die zich verbonden weten met de plek en toezicht kunnen uitoefenen (gaande van informeel toezicht tot meer formele spelbegeleiding)? Indien er lokaal geen spontane interesse is, hoor je snel dat er veel energie in de organisatie moet gestoken worden, dat begeleiders 'alles moeten voorkauwen' en dat kinderen en ouders zich als veeleisende consumenten gaan gedragen.

- Inplanting en ruimtelijke inpassing:

Zijn er relaties met bewoning of voorzieningen (bijv. kinderopvang, school, kinderboerderij,...)?

- Al dan niet begeleiding i.f.v. veiligheidsregelgeving en speelkansen:

Indien spelen onder formeel toezicht plaatsvindt, kan het ambitieniveau voor avontuurlijkheid hoger komen te liggen. Speelbegeleiding is ook zonder meer een meerwaarde om spelprikkels te geven en om speelkansen te maximaliseren.

Uit het voorbeeld van De Woeste Weiden blijkt dat er meerdere **'toegankelijkheidsregimes' gecombineerd kunnen worden**. Zo kunnen er terreinonderdelen die permanent toegankelijk zijn en andere die slechts toegankelijk zijn op momenten dat er begeleiding aanwezig is. Of binnen eenzelfde ruimte kunnen er bepaalde speelaanleidingen buiten werking worden gesteld wanneer deze omwille van de veiligheidsregelgeving niet zonder begeleiding kunnen. Onder begeleiding kunnen bovendien extra spelstimulansen worden gegeven, zodat de ruimte dan tijdelijk op een ruimer schaalniveau functioneert.

4. Krachtig landschapsonwerp als basis, flexibele en participatieve invulling

De grote aantrekking van natuurspeelruimtes is natuurlijk het uitdagende speellandschap. Dit vereist een krachtig landschapsonwerp, dat meer omvat dan het inplanten van enkele natuurlijke speelaanleidingen. **Reliëf, water en groenvoorzieningen worden ingezet om verschillende deelruimtes en 'kamers' te maken, die elk eigen accenten kunnen krijgen.** Daar waar deze elementen samen komen, ontstaan bijzondere plekken: een beek die zich rond de heuvel slingert, de half ingegraven uitleencontainer annex zitterras (Speeldernis),...

Speeldernis: Meerdere 'landscapskamers'.

Heuvel, water en groen doet verschillende plekken ontstaan.

In de Woeste weiden vormen de twee heuvels, verbonden door een hangbrug, de kern van het speelterrein. Daarrond ontstaan verschillende 'kamers' met een eigen sfeer:

Woeste weiden: centrale heuvel en waterbeek deelt de ruimte op

De sterkste **ontwerpen leggen ook de link met het landschap**. Zo omvat de Speeldernis, gebouwd op een kleirijke bodem een weelderige vegetatie. In de Ruige Plaat (eveneens een ontwerp van Sigrun Lobst) wordt het oeverlandschap van de Maas geëvoceerd. De schrale kiezelbodem geeft een totaal ander landschapsbeeld. Elk eilandje krijgt eigen accenten en andere uitdagingen.

Ruige Plaat aan de Maasboorden: meerdere eilandjes met elk een eigen identiteit

Dit neemt niet weg dat deze **ontwerpers ruimte geven aan bewoners, flexibiliteit inbouwen en hun ontwerp organisch laten meegroeien** met de tijd. Het basisontwerp voor de Ruige Plaat bijvoorbeeld, was niet meer dan bovenstaande schets, aangevuld met een meer technisch plan voor de bodemwerken. Dit liet toe om in te spelen op opportuniteiten. Zo werd de aannemer plots dringend weggeroepen om stormschade te ruimen. Meteen kwam het idee om de omgevallen bomen, die hij elders moest weghalen, naar de Ruige Plaat te brengen. Hiermee konden schitterende 'bruggen' worden gerealiseerd in de Ruige Plaat. **Deze flexibiliteit doet echter geen afbreuk aan het basisontwerp: de zonering en landschaping zijn goed overdacht; de gewenste sfeer, visie, uitgangspunten en *spirit* zitten ingebakken in de schetsen.**

Veel ontwerpers **bouwen ook samen met bewoners**: van zitbanken tot mozaïekmuren en beplanting. Daarbij moeten ontwerpers soms ook toegevingen doen (bijv. keuze voor exotische plantensoorten in de Woeste Weiden).

Ruige Plaat: collectief kunstwerk 'de steur'

Wijkspiegelruimte Stellenbos: mozaïekproject'

Woeste Weiden: buurtbewoners zorgen voor beplanting

5. Hoe omgaan met de veiligheidsregelgeving?

In Nederland zijn dezelfde discussies m.b.t. de veiligheidsregelgeving aan de gang als in België. In de bezochte natuurspeeltoestellen zijn heel wat uitdagende en natuurlijke speelaanleidingen waarover nog niet helemaal duidelijk is hoe ze zich tot het zogenaamde 'Attractiebesluit' verhouden. Maar de bezochte (waaronder ook enkele publieke) speeltoestellen hebben allemaal de risicoanalyse en keuringen goed doorstaan. Slechts hier en daar moesten enkele aanpassingen of organisatorische preventieve maatregelen genomen worden. Dit vraagt wel een stevige visie en inzet van de uitbater om in gesprek te gaan met keuringsorganismen. Hiervoor moet de uitbater ook over de nodige deskundigheid beschikken m.b.t. pedagogie, spelen, wetgeving en veiligheidsrisico's.

Woeste Weiden:

N.a.v. de eerste keuring werden enkele zelfgemaakte toestellen aangepast:

- opstoppen van vrije ruimte tussen planken om vingerbeknelling te voorkomen (links)
- verwijderen van horizontale elementen op de palen (rechts)

In bepaalde gevallen is er ook **discussie geweest over de definitie van 'speeltoestel' en 'speeltoestel'**: Moet deze speelaanleiding/ruimte nu als speeltoestel/speeltoestel worden beschouwd of niet? Maar de Nederlandse overheid en gezaghebbende keuringsinstanties zien op dit moment ook in dat de normen, die opgesteld zijn voor in de handel verkrijgbare speeltoestellen, niet zomaar toepasbaar zijn op natuurlijke speelaanleidingen. Daarom zijn er **testcases nodig** om dit verder uit te klaren. Binnen die experimenteerruimte ontstaan meer en meer initiatieven die de grenzen zouden kunnen verleggen.

Meer info:

Wouter Vanderstede, wvanderstede@k-s.be; 02 272 07 59